

China uit de tijd

Gesprek met Jos de Mul over het Rijk van het Midden

Door Steven Dorrestijn

[Concept van de tekst die is gepubliceerd als: S. Dorrestijn & J. de Mul (2008), China uit de tijd. Gesprek met Jos de Mul over het Rijk van het Midden. In: *Filosofie & Praktijk* 28(5), pp. 23-28.]

Inleiding

Jos de Mul, hoogleraar wijsgerige antropologie in Rotterdam, maakte de afgelopen jaren meerdere reizen naar China. Ik voerde met hem een gesprek over zijn ervaringen. ‘Ik denk’, merkte De Mul halverwege op, ‘dat China zowel premodern als postmodern is, maar niet erg modern.’ Het bleek achteraf het centrale idee waar onze gespreksthema’s omheen cirkelden. Het helpt om te begrijpen hoe China weliswaar gretig westerse wetenschap en technologie binnenhaalt, maar deze op onverwachte wijze naast de traditionele, sterk door het Confucianisme gestempelde cultuur laat bestaan. We spraken over het hoe en wat van de reizen, over posthistorisering van het wereldbeeld, over China’s veranderende samenleving en over oude en nieuwe technologie.

Reizen naar China

‘In 2004 bezocht ik China voor het eerst. In dat jaar werd ik secretaris-generaal van de IAA, de International Association of Aesthetics, in het kader waarvan ik veel contacten moest onderhouden. Mijn functie bracht me naar Chengdu in Sichuan, waar ik tevens was uitgenodigd op een conferentie. Vanzelf kreeg ik steeds meer contacten met Chinese collega’s. Tijdens die reis in 2004 ben ik ook in Beijing geweest om een aantal lezingen te houden aan de Renmin University en Beijing University. In 2006 ben ik opnieuw in China geweest en heb onder andere in Ürümqi en Sjanghai lezingen verzorgd.

Vorig jaar, in 2007, is mijn boek *Cyberspace Odyssey* (2002) in Chinese vertaling verschenen. Dat boek gaat over informatietechnologie en het blijkt een behoorlijke hit te zijn in China. De Chinezen hebben een gretige belangstelling voor de westerse filosofie. Ook een meer filosofische reflectie op de techniek valt er goed. Daarbij komt dat er nog niet zoveel over dit onderwerp in het Chinees vertaald is. Er zijn wel wat artikelen over westerse techniekfilosofie vertaald, maar nauwelijks boeken. Inmiddels zijn er ook een aantal artikelen in vertaling verschenen en twee andere boeken – *Romantic Desire in (Post)Modern Art and Philosophy* en *The Tragedy of Finitude. Dilthey’s Hermeneutics of Life* – worden momenteel vertaald.

Afgelopen voorjaar had ik een sabbatical en ben ik na een gasthoogleraarschap aan de University of Michigan een maand gasthoogleraar geweest aan de Fudan University in Sjanghai, een van de top-universiteiten in China. Ik was benoemd in de faculteit Geschiedenis. Ik heb daar enkele promovendi begeleid en heb er ook een reeks colleges gegeven.’

Het posthistorisch wereldbeeld

‘Het onderwerp van mijn collegereeks aan de Fudan Universiteit was de historisering van het wereldbeeld in de negentiende eeuw en de wijze waarop nieuwe technologieën in de eenentwintigste eeuw bijdragen aan een posthistorisering van onze kijk op de werkelijkheid.

Dat is een op het eerste gezicht typisch westers onderwerp, maar het bleek verrassende aangrijpingspunten te hebben in de Chinese cultuur.

Voor ons is heel vanzelfsprekend dat alles een geschiedenis heeft. Wij begrijpen ons leven als een product van een lange geschiedenis die begon met de Big Bang en die in de evolutie van het leven op aarde uiteindelijk de mens tot gevolg had. Ook onze cultuur en de kunst hebben een geschiedenis. Dit besef, dat voor ons volstrekt vanzelfsprekend is, is van betrekkelijk recente datum. De historisering van ons wereldbeeld vond plaats in de negentiende eeuw. Niet dat men daarvoor geen besef had van het verstrijken van de tijd. Er is immers een lange traditie van kronieken waarin grote daden en evenementen werden beschreven en bewaard. Mijn stelling is dat in de negentiende eeuw de geschiedenis een fundamentele ontologische categorie wordt in de zin dat er in het historische wereldbeeld geen plaats meer is voor welke referentie dan ook naar een buitenhistorische werkelijkheid. Van het heelal tot ons persoonlijke leven, alles wordt beschouwd vanuit dit perspectief. Dat zit zo diep, dat we ons nauwelijks meer kunnen voorstellen hoe het daarvoor was, een a-historisch wereldbeeld, of dat het ooit anders zou kunnen worden. In *Cyberspace Odysee* en met name in het boek waar ik nu aan werk, *Database Delirium*, breng ik naar voren dat nieuwe, non-lineaire informatietechnologieën ons moderne, lineaire wereldbeeld transformeren. Ik ben geen toekomstvoorspeller, maar ik probeer aan de hand van ontwikkelingen die nu plaatsvinden deze ontologische omslag inzichtelijk te maken.

Je ziet dat bijvoorbeeld in de moleculaire genetica, waarin de evolutie van het leven nu wordt beschouwd als één contingent pad door de database van de genenpool. Waar dat toe kan leiden zie je in Steven Spielbergs film *Jurassic Parc*, waarin dinosauriërs met behulp van DNA resten opnieuw tot leven worden gewekt. Dat is natuurlijk een Hollywood-fantasie, maar gebaseerd op onderzoek dat in die tijd in Berkeley werd gedaan naar het revitaliseren van DNA van in barnsteen geconserveerde vliegen. Die zijn in de film vervangen door dinosauriërs, want daar is natuurlijk een spannender film over te maken. Wat vanuit ontologisch perspectief interessant is, is dat daardoor levensvormen uit verschillende perioden naast elkaar gaan bestaan. Hetzelfde zie je in transgene mutanten gebeuren. Zoals ik in *Cyberspace Odysee* heb betoogd maakt dit het in zekere zin mogelijk door de tijd te reizen, al is het op een heel andere manier dan we altijd hadden gedacht. We reizen niet werkelijk terug in de tijd, maar we re-actualiseren het verleden.

Posthistorisering zit ook in heel alledaagse dingen. Toen ik eens mijn e-mails converteerde van Netscape naar Outlook, bleken niet alleen al mijn oude e-mails in op 1 januari 1980 te zijn geschreven, maar ook een heel nieuw uiterlijk te hebben gekregen. Dit laat zien dat aan de ene kant in het digitale tijdperk alles bewaard kan worden, maar doordat de informatie eenvoudig kan worden overgebracht van de ene naar de andere materiële drager gaat de historische sensatie, die je bijvoorbeeld ondergaat als je een oude brief voelt en ruikt, verloren. Digitale data hebben niet die verbinding met een lineaire tijd. Men kan ze ieder moment recombineren tot nieuwe gestalten. Dat is kenmerkend voor de digitale knip- en plakcultuur en sampling in de populaire muziek. Zo hoorde ik bijvoorbeeld op de radio Erykah Badu een duet zingen met Bob Marley. Dit soort temporeel-ambigue en hybride producten zijn tekenen van een omslag naar een posthistorische tijd.'

Grenzeloos nieuwsgierig

'De Chinezen waren wel enigszins flabbergasted door deze postmoderne kijk op technologie en cultuur, maar het thema werd toch snel opgepikt. Mijn gehoor bestond uit gevorderde master-studenten en promovendi. Zij spraken over het algemeen goed Engels. Velen van hen hebben een jaar of langer in Amerika of Australië gestudeerd. Het bleek dat zij de these over de historisering van het wereldbeeld goed konden volgen. Ik had gedacht dat ik daarover veel

zou moeten uitleggen voordat ik over posthistorisering zou kunnen beginnen. Maar zij waren veel beter ingewijd in de westerse filosofie van de geschiedenis dan ik had verwacht. Aan de gerenommeerde Fudan Universiteit is men behoorlijk Westers georiënteerd. De colleges en discussies konden dus zonder veel problemen in het Engels plaats vinden. Dit is niet overal zo. Op veel andere universiteiten wordt nauwelijks Engels gesproken. Tijdens de lezingentournee die ik na afloop van mijn colleges heb gemaakt moest ik vaak optreden met een tolk die mij simultaan vertaalde. Maar tijdens mijn colleges op de Fudan University merkte ik dat ook bij die studenten de kennis wel tamelijk uiterlijk blijft. Ze kunnen teksten uitstekend lezen en reproduceren, maar een vreemd wereldbeeld ervaren is nog iets anders. Zoals het lezen van een boek van Confucius ons nog geen Chinese ervaring schenkt.

Ook in de organisatie van het onderwijs zie je de cultuurverschillen. China is een meer autoritaire samenleving, ook in de klas. Ik had de studenten gezegd dat ze het onmiddellijk moesten zeggen als iets onduidelijk was of als ze het ergens niet mee eens waren. Maar daarvoor moesten de studenten toch wel wat psychologische barrières overwinnen. Het duurde een aantal weken voor er een werkelijke uitwisseling ontstond. Het merendeel van de Chinese studenten is echter grenzeloos nieuwsgierig en wil alles weten. Uiteindelijk wint die nieuwsgierigheid het van de angst die hen terughoudt.’

Niet erg modern

‘Het is niet gemakkelijk om door te dringen in de Chinese cultuur, zeker als je de taal niet spreekt. Door intensief met de Chinezen om te gaan, heb ik ervaren dat het toch wel enigszins mogelijk is. Het is vooral een kwestie van meedoen: gezamenlijk eten of uitstapjes maken. Die ervaring heb ik bijvoorbeeld gehad toen ik langere tijd optrok met de tolk die me begeleidde tijdens mijn lezingentournee en met wie ik een vriendschappelijke band kreeg.

Langzamerhand heb ik een beter begrip gekregen van het bijzondere van de Chinese samenleving. Ik denk dat China zowel premodern als postmodern is, maar niet erg modern. Deze formule heeft me erg geholpen om China te begrijpen. Als je de grote steden verlaat, dan vind je op het platteland een voornamelijk preindustriële, agrarische samenleving. De helft van de Chinezen is boer. Er wordt overal nog erg veel handarbeid verricht. Je ziet boeren in de rijstvelden staan, bezig om met de handen plantjes te poten of te oogsten. Ook de inrichting van de staat is nog premodern, bijna feodaal, hoewel de landheren zijn vervangen door bonzen van de communistische partij. Anderzijds, als je in Sjanghai loopt, val je om van de hedendaagse architectuur. Je ziet gebouwen in de vorm van een spijker en niet voor niets worden architecten als Rem Koolhaas gevraagd om in China te komen bouwen. Hedendaagse, postmoderne ontwikkelingen worden er met een enorme gretigheid omarmd. Maar een civil society, een maatschappelijk middenveld, zoals wij met de moderniteit verbinden, ontbreekt er. Dissidenten zijn daarom vaak tamelijk geïsoleerde individuen. Hoewel ze erg belangrijk zijn, kunnen zij vaak niet heel veel uitrichten, omdat er geen structuur is van vakbonden, politieke partijen of consumentenorganisaties waarin individuen zich kunnen organiseren. Doordat die tussenlaag ontbreekt, blijven individuen vaak betrekkelijk machteloos en kwetsbaar als eenlingen tegenover de staat.

Het belang van de mogelijkheid om je als individu te kunnen organiseren en een spreekbuis te hebben, bleek bijvoorbeeld bij de protesten in 1989 op het Plein van de Hemelse Vrede. Deze opstand wordt vaak aangeduid als de fax-revolutie. Door de fax was het mogelijk studenten en anderen te mobiliseren, via een medium dat de staat niet volledig wist te controleren. Hetzelfde vindt nu op grotere schaal plaats met het internet. Hoewel de staat probeert het internetverkeer te controleren en gedeeltelijk af te sluiten, kost het de studenten niet veel moeite om met behulp van simpele software de censuur te omzeilen. Dit biedt nieuwe mogelijkheden voor individuen om zich te organiseren.

Het ontbreken van moderne organisaties in de Chinese samenleving maakt veranderingen moeilijk. Maar er is wel degelijk iets in beweging. Dit was bijvoorbeeld zichtbaar tijdens de aardbeving in Sichuan, dit voorjaar tijdens mijn verblijf. In 1976, toen er ook een zeer zware aardbeving in China plaatsvond, heeft de overheid met alle macht geprobeerd de ramp stil te houden en het gebied te controleren. Anders dan ooit tevoren was er nu over de ramp in Sichuan continue berichtgeving op de Chinese televisie. In samenhang daarmee organiseerden burgers spontaan hulpkonvooien. Mijn Chinese collega's vertelden me dat dit niet eerder op zulke schaal was vertoond. Het laat zien dat er belangrijke sociale veranderingen gaande zijn. Je zou kunnen zeggen dat er een modernisme tussen premoderniteit en postmoderniteit aan het ontstaan is.'

Oude en nieuwe technologie

'Zoals gezegd, werd posthistorisering heel goed begrepen door de Chinese studenten. Een Chinese stad als Sjanghai is ook typisch een posthistorische stad. In Sjanghai is alles bij elkaar gesampled. Bovendien sluit posthistoriciteit soms op verrassende wijze aan bij de Chinese traditionele cultuur. In China en ook in Japan zijn er tempels van tweeduizend jaar oud, maar die zijn pas twintig jaar geleden gebouwd. Zulke bouwwerken zijn van hout en daarom kwetsbaar voor brand en verrotting. Noodgedwongen worden ze om de zoveel jaar vernieuwd. Meestal worden ze exact gekopieerd. Maar het kan overigens best gebeuren dat er een paar extra verdiepingen worden toegevoegd of dat de tempel of toren een paar honderd meter wordt verplaatst. Een tempel uit de Mingdynastie, met originele Ming-kenmerken, is dus feitelijk vaak pas kort geleden gebouwd. Voor ons is dat vreemd. Wij gaan heel anders om met de datering van bijvoorbeeld een Rembrandt of van een historisch bouwwerk. Een van de thema's die ik in mijn college aan de orde stelde, was de originele kopie. Dat begrepen de Chinezen onmiddellijk. Voor ons is posthistoriciteit het contrapunt van historiciteit en kan daarom vreemd of schokkend zijn. Voor hen is posthistoriciteit minder schokkend en dat komt omdat zij de historisering van het wereldbeeld niet op de zelfde wijze hebben ervaren.

Hier keert het thema van de ontbrekende moderniteit weer terug, want het ontbreken van moderniteit en historisch besef hangen nauw samen. In Rotterdam hebben we vaak gebruik gemaakt van Paul Ricoeurs identiteitstheorie, om daarmee de mediërende rol van nieuwe technologie te begrijpen. Dit model is typisch een modern model, passend bij een westers, gehistoriseerd wereldbeeld. Volgens deze theorie komt je identiteit in drie fasen tot stand. Het eerste niveau, dat van het alledaagse handelen, heeft als kenmerk dat redenen en motieven vaak impliciet blijven. Vervolgens gaan we onze belevenissen en handelingen in een verhaal vatten. Je bent bijvoorbeeld op vakantie geweest en vervolgens ga je je vrienden over je vakantie vertellen. Pas in die verhalen krijgen de amorfe gebeurtenissen een structuur en pointe. De derde fase is dat je je gaat identificeren met je levensverhaal. Identiteit is dus niet iets dat vooraf gegeven is, maar wordt geconstrueerd door verhalen. Dat geldt niet alleen voor individuen, maar ook voor culturen. Ook in China zie je dat allerlei mythische en feitelijke geschiedenissen telkens opnieuw worden verteld.

Bij dit proces van expressie en identificatie spelen technische media een belangrijke rol. Onze ervaring wordt door de mediums specifieke vorm gestempeld. Traditioneel waren lineaire media zoals boeken en later ook films daarbij dominant. Daardoor kreeg ook onze identiteit een lineaire, narratieve vorm. Door het gebruik van nieuwe technologieën, zoals homepages, blogs en computerspellen ontstaan andere, non-lineaire manieren om je identiteit tot uitdrukking te brengen. Betekent dit nu, dat ook onze identiteit non-lineair, posthistorisch wordt? Dat zijn vragen die mij interesseren, ook in verband met de verschillen tussen culturen. In China worden de nieuwe, non-lineaire technologieën op een andere wijze dan in

het Westen geïntegreerd. Het is fascinerend om te zien dat de posthistorisering daardoor in China andere gestalten aanneemt dan in het Westen.

In technologisch opzicht is China bezig het Westen te evenaren. Maar het blijft de vraag of dat een gelijkschakeling van culturen inhoudt. We merken vaak uiterlijke kenmerken op. Zij hebben dezelfde walkmans, dezelfde computers, ze rijden dezelfde auto's. Maar binnen hun wereldbeeld hebben die een andere functie. De Chinese cultuur is zeer traditioneel. Ik heb me eerder verdiept in de Chinese avant-garde kunst, waarin vaak, in aansluiting op de Westerse avant-gardes, wordt geprobeerd de eigen cultuur te vernieuwen. Maar ik heb gemerkt dat de rol van zulke avant-garde kunst in China zeer marginaal is en nauwelijks is ingedaald in de samenleving. Veel collega's die ik thuis heb bezocht, hebben hun huis volstrekt traditioneel ingericht. Hetzelfde geldt voor moderne technologieën. Die worden weliswaar gretig binnengehaald, maar voorlopig op een wat uiterlijke manier. Traditionele cultuur en het gebruik van moderne technologie blijven naast elkaar bestaan. Van een echte verwerking, in de zin van een vermenging met de eigen traditionele cultuur, is nog nauwelijks sprake. Studenten, bijvoorbeeld, die overdag met computers werken, besteden thuis hun tijd aan kalligrafieren, waarin ze zich al sinds hun jeugd hebben bekwaamd.

Er is dus een paradox, die te maken heeft met het ontbreken van de westerse vorm van moderniteit en historisering. Aan de ene kant zijn de Chinezen grenzeloos nieuwsgierig en halen zij hedendaagse westerse wetenschap en technologie gretig binnen. Sommige posthistorische fenomenen worden zelfs gemakkelijker omarmd dan in het Westen. Aan de andere kant blijven die fenomenen marginaal, in de zin dat ze afgezonderd blijven van de traditionele Chinese cultuur, die sterk inert is.'

Literatuur

De Mul, Jos, (2002), *Cyberspace Odyssee*. Kampen: Klement (5^e druk 2007).

De Mul, Jos, (2006), *De domesticatie van het noodlot. De wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie*. Kampen: Klement (2^e druk, 2007).

De Mul, Jos, *Database Delirium*. Amsterdam: Bert Bakker, publicatie gepland voor winter 2008.

Over de auteur

Steven Dorrestijn is promovendus bij de afdeling Wijsbegeerte aan de Universiteit Twente. Zijn onderzoek over "product impact – technische mediatie in filosofie en design", wordt mogelijk gemaakt door het Innovatiegerichte Onderzoeksprogramma van Senternovem.